

Inleiding

Op 22 januari 1969 is in de vaste Commissie voor Buitenlandse Zaken van de Tweede Kamer der Staten-Generaal bij monde van de Staatssecretaris voor Buitenlandse Zaken een beleidsnota over de internationale culturele betrekkingen in uitzicht gesteld. Het was de bedoeling dat in deze nota het beleid over de komende jaren op dit gebied samenvattend zou worden geformuleerd. De nota is voorbereid door de Coördinatiecommissie voor Internationale Culturele Betrekkingen, waarin de voor het buitenlands cultureel beleid verantwoordelijke Ministers van Buitenlandse Zaken, Onderwijs en Wetenschappen, en Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk zijn vertegenwoordigd. Uitgangspunt van de nota is de overtuiging dat enerzijds het beleid ten aanzien van de internationale culturele betrekkingen als een element moet worden beschouwd van het algemeen buitenlands beleid, waarvoor de eerste ondergetekende de verantwoordelijkheid draagt, en anderzijds met inachtneming daarvan de conceptie van dat beleid en in belangrijke mate de uitvoering, tot de competentie van de tweede en derde ondergetekenden behoren.

I. Algemene beschouwingen

De van overheidswege bevorderde internationale culturele samenwerking is een verschijnsel dat pas na de Tweede Wereldoorlog met kracht naar voren kwam. Aanvankelijk was toen enerzijds behoefte aan hernieuwd contact op wetenschappelijk en cultureel gebied voor de overheid een belangrijke drijfveer tot stimulering der contacten, anderzijds maakten deviezenproblemen overheidsbemoeiing noodzakelijk.

Sedertdien heeft de internationale culturele samenwerking een grote vlucht genomen. Het is van belang dat Nederland, dat op andere terreinen van internationale samenwerking zulk een vooraanstaande plaats inneemt, ook op dit terrein een passende bijdrage levert. De ontwikkeling is ongetwijfeld mogelijk gemaakt door de zo sterk toegenomen welvaart. Betwijfeld kan evenwel worden of deze belangstelling zich even sterk zou hebben ontwikkeld indien bij de scheppende krachten in de internationale culturele en politieke wereld, bij pers, publiek en parlementen, niet zou zijn ingezien dat culturele samenwerking veel meer is dan een soort handelsverkeer van culturele waarden of een decoratief begeleidingsverschijnsel der buitenlandse politiek. Dit allengs uit ervaring ontstane inzicht is bijvoorbeeld duidelijk neergelegd in de verklaring inzake de beginselen van internationale culturele samenwerking, die tijdens de 14de zitting van de algemene vergadering van de U.N.E.S.C.O. op 4 november 1966 met algemene stemmen werd aanvaard. In deze verklaring wordt gesteld, dat alle culturen bestaansrecht hebben; dat elk van die culturen haar eigen waarde heeft die recht geeft op respect en handhaving; dat alle volken het recht hebben hun eigen cultuur tot ontwikkeling te brengen; dat internationale culturele samenwerking ten doel heeft kennis te verspreiden, cultuurverrijkend te werken, vredelievende en vriendschappelijke betrekkingen tussen de volken te bevorderen en iedereen in staat te stellen kennis te nemen en profijt te trekken van de culturen van

andere volken, culturen die alle te zamen behoren tot het gemeenschappelijk erfdeel van het mensdom om groepen te zijn, tot de verhoging van het levensmilieu in geestelijk en materieel opzicht in alle delen van de wereld bij te dragen.

Met deze principiële uitgangspunten heeft ook de Nederlandse Regering ingestemd. Volledigheidshalve zij opgemerkt dat de Nederlandse Regering en vele andere regeringen daarmee niet tot uitdrukking hebben willen brengen, dat voor hen alle activiteiten inzake de internationale culturele betrekkingen tot het terrein van de overheidsbemoeiing zouden behoren.

Deze verklaring erkent enerzijds het recht op de handhaving der eigen nationale cultuur en waarde daarvan, anderzijds geeft zij aan hoe deze nationale culturen het algemeen belang kunnen dienen. Aan deze visie blijven de ondergetekenden vasthouden.

Het is hun overtuiging, dat het door de U.N.E.S.C.O.-verklaring beoogde samenspel kan leiden tot verrijking van de eigen cultuur en die der anderen. In het politieke vlak dient mede gewezen te worden op het feit dat juist culturele samenwerking bevorderlijk is voor de goede internationale verhoudingen en bijvoorbeeld in belangrijke mate de ontspanning kan dienen.

Speciaal wat West-Europa betreft zal naar het inzicht van de ondergetekenden, de beoogde Europese integratie uiteindelijk kunnen leiden tot het verdwijnen van de politieke en economische zelfstandigheid der deelnemende landen.

De Europese cultuur wordt gekenmerkt door het feit dat zij slechts als een eenheid kan worden beschouwd mits men oog heeft voor haar rijke veelvormigheid. Indien door de hierboven genoemde integratie deze culturele veelvormigheid zou teloor gaan dan zou het Europa van de toekomst hierdoor verarmd worden.

Beziat men dit geheel van overwegingen vanuit de Nederlandse situatie, dan kunnen naar het oordeel van de ondergetekenden de volgende punten als beginselen voor het Nederlands beleid inzake internationale culturele betrekkingen worden genoemd:

Nederland zou zich niet zonder grote schade afzijdig kunnen houden van de internationale ontwikkelingen zoals die zich thans op cultureel gebied voordoen. Het valt niet te ontkennen, dat daarmee de eis tot steeds toenemende Nederlandse inspanning is gesteld, gelet op de zich gestaag uitbreidende activiteit die door andere landen wordt ontplooid en de steeds groter wordende druk op Nederland die daardoor rechtstreeks en indirect wordt uitgeoefend.

Het is een duidelijk Nederlands belang intensief deel te nemen aan het internationale culturele verkeer zoals dit thans door de regeringen der verschillende landen wordt bevorderd. Dit deelnemen vergroot de mogelijkheden voor Nederland, in contact te treden met de culturen van andere volken, profijt te trekken van hetgeen zowel door bilaterale als door multilaterale samenwerkingsvormen tot stand wordt gebracht, vriendschappelijke betrekkingen met andere landen aan te knopen en te ontwikkelen, en bij te dragen tot vermindering en oplossing van de bestaande tegenstellingen tussen de volken. Langs de weg van krachtig cultureel optreden in het buitenland kan voorts worden bijgedragen tot de instandhouding en verdere ontwikkeling van de Nederlandse beschaving als levensmilieu voor alle Nederlanders en als bestanddeel van het intellectueel en cultureel erfdeel van Europa. Tot op zekere hoogte worden ook de Nederlandse politieke en economische belangen in het buitenland hiermede gediend. De behoefte aan een expansieve cultuurpolitiek, voortvloeiend uit de wens een bepaalde machtspositie te verwerven, speelt voor Nederland uiteraard geen rol.

Uit het bovenstaande valt af te leiden, dat de ondergetekenden bij de behartiging van de internationale culturele betrekkingen in de eerste plaats uitgaan van de betekenis daarvan op zich zelf, doch daarbij gaarne de gunstige invloed daarvan op andere dan zuiver cultureel bepaalde gebieden erkennen en bij de bepaling van het beleid willen laten gelden. Zonder daarbij een eng-nationalistisch standpunt in te nemen, willen zij niettemin een open oog hebben voor de werkelijke Nederlandse be-

langen die hier op het spel staan. Het eigen Nederlands cultureel erfgoed beschouwen zij niet als een „nationaal bezit" dat via internationale culturele activiteiten zoveel mogelijk exploitabel moet worden gemaakt, doch zij zijn wel van mening, dat de Nederlandse cultuur in haar oorspronkelijk-Nederlandse aspecten naar buiten verdient te worden uitgedragen.

Ten slotte menen de ondergetekenden, dat een verhoging van het aanzien van de Nederlandse cultuur in andere landen ook in het eigen land de waardering voor het Nederlandse culturele leefklimaat en het besef van de betekenis ervan voor een waardig en waardevol menselijk bestaan kan bevorderen.

II. Toegenomen verplichtingen

De ondergetekenden menen een goede, algemene, grond te hebben voor de stelling dat meer middelen dan tot nu toe voor de tenuitvoerlegging van een internationaal cultureel beleid noodzakelijk zijn.

Immers, in de afgelopen vier jaren hebben Regering en volksvertegenwoordiging hun goedkeuring gehecht aan het afsluiten van een groot aantal nieuwe bilaterale culturele verdragen en daarmee welbewust de verplichting geschapen deze na te komen. Het aantal afgesloten of geparafeerde culturele verdragen is in dit tijdsbestek van 14 tot 22 uitgebreid.

Bijzondere belangrijk zijn onder deze nieuwe verdragen die met Indonesië en met een aantal Oosteuropese landen.

Aangaande de verdragsverplichtingen, die door het verdrag met Indonesië ontstaan, mag voor de goede orde in dit verband nog eens worden herinnerd aan de in de laatste jaren zeer sterk toegenomen Indonesische belangstelling voor de Nederlandse taal en voor de Nederlandse wetenschap.

Voor wat de belangstelling voor de Nederlandse taal betreft zij opgemerkt dat, wanneer aan de Indonesische behoefte niet optimaal wordt tegemoetgekomen, de vraag naar onderwijs in onze taal automatisch zal verminderen naarmate de generatie van Nederlands sprekenden in aantal zal afnemen.

De ontwikkelingen in de internationale Europese politiek hebben ertoe geleid dat Nederland, evenals andere Westeuropese landen is overgegaan tot het sluiten van bilaterale culturele verdragen ten einde daardoor mede tot de ontspanning bij te dragen. Sedert het opstellen van enkele culturele programma's met enige Oosteuropese landen is van een bijzonder vruchtbare culturele samenwerking sprake, die voor alle betrokken landen, ook voor Nederland, van grote betekenis lijkt te zijn.

Juist voor de Oosteuropese, veelal formalistisch ingestelde, landen geldt, dat het culturele uitwisselingsprogramma in grote mate is aangewezen op ondersteuning van overheidswege.

Het zal niet mogelijk zijn de aanzienlijke toeneming van het aantal afgesloten culturele bilaterale verdragen, voor wat hun tenuitvoerlegging betreft, te bekostigen uit de middelen die van ouds waren uitgetrokken voor de naleving van de toen reeds bestaande verdragen. Zonder verhoging der middelen zouden derhalve òf de oudere verdragen niet meer volledig kunnen worden nageleefd òf de onlangs gesloten verdragen niet op een voor beide partijen bevredigende wijze kunnen worden nagekomen.

Natuurlijk is het mogelijk, ten aanzien van de onlangs afgesloten culturele verdragen in de bijeenkomsten der gemengde commissies de voorgestelde programma's drastisch af te remmen. Maar een dergelijk afremmen zou zeer moeten worden betreurd. Niet alleen omdat het op grond van de opgedane ervaringen duidelijk is dat de reeds in werking gestelde programma's aan werkelijke wensen en verlangens voldoen en dat de activiteiten zich op een verheugende wijze ontplooiën, maar ook zou afremmen van deze, uit politiek oogpunt zo belangrijke, contacten wel eens weinig bevorderlijk kunnen zijn voor de verbetering in de verhoudingen, die juist met de naleving dezer culturele akkoorden beoogd wordt. Het wil de ondergetekenden voorkomen, dat Nederland zich niet in de positie mag bevinden dat het zijn, uit verdragen voortvloeiende, ver-

plichtingen niet zal kunnen nakomen bij gebrek aan noodzakelijke middelen. Nu zowel de Regering als de Staten-Generaal welbewust hun instemming aan deze verdragen hebben gegeven is hier sprake van vrijwillig aangegane verplichtingen, die dienen te worden nagekomen wil het Nederlandse buitenlands cultureel beleid niet aan geloofwaardigheid inboeten.

Naast de hierboven genoemde uitbreiding van het aantal bilaterale verdragen mag ook worden gewezen op de door de ondergetekenden aanvaarde ruime interpretatie van het begrip cultuur en van de terreinen, die binnen de activiteiten van een cultureel uitwisselingsprogramma kunnen worden betreden. Genoemd mogen worden de jeugduitwisseling, waaraan de deelnemers aan de topconferentie der E.E.G.-landen in december 1969 zo grote betekenis hebben toegekend voor de toekomst van Europa, alsook vraagstukken van de opbouw der moderne samenleving, maatschappelijk welzijnsaspecten en andere, ter zake waarvan juist door Nederland baanbrekend werk werd verricht, waarvoor in een aantal partnerlanden grote belangstelling blijkt te bestaan. Ook deze aanvaarde uitbreiding der culturele activiteiten heeft zijn weerslag op het kostenaspect.

III. Terreinen van activiteiten

Bij overweging van het voorgaande wensen ondergetekenden een ruimere interpretatie te geven aan het begrip cultuur dan wellicht nog pas enkele jaren geleden gebruikelijk was. Ten aanzien van de internationale culturele betrekkingen wil het beleid zich gaan richten op een cultuurbegrip dat de beschaving in haar totaliteit omvat. Dit houdt in, dat onder Nederlandse cultuur een grotere verscheidenheid van uitingen van ons volk wordt verstaan dan voorheen, en tevens dat het deelhebben aan de culturele waarden niet langer het voorrecht is van enkelen, maar een mogelijkheid die een ieder toekomt; ook in dit opzicht kan dan ten aanzien van de Nederlandse benadering van een democratiseringsproces worden gesproken. In de opzet der programma's voor internationale culturele betrekkingen zal er van Nederlandse zijde naar worden gestreefd beide gezichtspunten tot gelding te brengen. Dit betekent een gevarieerder aanbod door de Nederlandse onderhandelaars bij de opstelling van culturele uitwisselingsprogramma's, alsmede een breder vertegenwoordiging van het Nederlandse culturele leven dat daarbij wordt ingeschakeld, c.q. waarop een beroep zal worden gedaan. In concreto betekent het voorgaande dat, naast kunsten en wetenschappen, ook objecten als het volksoontwikkelingswerk, de samenlevingsopbouw, het jeugdwerk, de openlucht recreatie en de sport, en de massacommunicatiemiddelen een sterkere functie dan voorheen kunnen gaan vervullen bij dit beleid. De Coördinatiecommissie voor Internationale Culturele Betrekkingen heeft hieraan reeds de nodige aandacht besteed en blijft de mogelijkheden verkennen die zich voor culturele samenwerking met het buitenland in dit opzicht voordoen. Het spreekt vanzelf, dat hierbij wordt uitgegaan van verlangens die in de betrokken landen leven.

In de laatste tijd zijn er immers ontwikkelingen gaande zowel in Nederland als daarbuiten die het noodzakelijk maken het beleid over nieuwe terreinen uit te strekken en na te gaan waar in de reeds bestreken gebieden nieuwe behoeften optreden. Een belangrijk element van het beleid vormt de verspreiding van de kennis van de Nederlandse taal. De taal is bij uitstek het uitdrukkingmiddel en tevens het produkt van een bepaalde cultuur. De gevolgtrekking ligt voor de hand, dat het actief bevorderen van de kennis van de Nederlandse taal een essentieel middel is om de doeleinden van het culturele beleid te bevorderen. Dit sluit aan op de ervaring dat zulk een activiteit tegemoet komt aan een toenemende belangstelling in het buitenland, met name bij het universitair en zelfs sub-universitair onderwijs. Een concrete en verhoogde inspanning van Nederlandse zijde is hier geboden. Dit laatste geldt in het bijzonder met betrekking tot Indonesië, dat ook in dit opzicht een dringend beroep op Nederland doet. De ondergetekenden zijn van oordeel dat Nederland in dat land een belangrijke taak

en een verplichting heeft. Ook in andere landen, met name de Duitse Bondsrepubliek en de Verenigde Staten bestaat een duidelijk toegenomen belangstelling voor onderricht in de Nederlandse taal en cultuur.

Vervolgens is het noodzakelijk, in toenemende mate aandacht te besteden aan het internationale uitwisselingsverkeer van jongeren. Nadat tussen Frankrijk en de Bondsrepubliek een groots opgezet uitwisselingsprogramma tot stand was gekomen, is hier te lande evenals in vele andere landen van Europa de noodzaak gevoeld, ook aan dit terrein grote aandacht te besteden. Derhalve is in het kader van het cultureel verdrag met de Westduitse Bondsrepubliek een jongerenuitwisselingsprogramma ten uitvoer gelegd. Ook andere landen hebben de wens tot intensivering van de contacten met Nederland op dit gebied tot uitdrukking gebracht, met name België, Frankrijk, Groot-Brittannië, Polen en Noorwegen. Ook de Nederlandse jongeren hebben behoefte aan en belangstelling voor internationale uitwisseling. In dit verband zij gememoreerd dat de Nederlandse Regering op de eerderevermelde topconferentie der E.E.G.-landen heeft ingestemd met een voorstel van de Duitse Bondskanselier, de Frans-Duitse uitwisselingsprogramma tot de andere landen der E.E.G. uit te breiden.

Voorts willen de ondergetekenden het belang van Nederlandse culturele instituten in het buitenland onderstrepen. De bijzonder gelukkige ervaringen opgedaan met het in Parijs gevestigde „Institut néerlandais” hebben duidelijk aangetoond van hoe groot belang zulk instituten moeten worden geacht voor de continuïteit en intensiteit van de Nederlandse culturele tegenwoordigheid in het buitenland. Hoewel de ondergetekenden er rekening mede houden, dat het oprichten van dergelijke instituten grote investeringen vergt, menen zij toch de mogelijkheid te moeten overwegen tot oprichting van een beperkt aantal instituten over te gaan. Hierbij denken zij bij voorbeeld aan België, de Duitse Bondsrepubliek, Indonesië en het Verenigd Koninkrijk.

Daar er een duidelijke relatie, maar ook een verschil bestaat tussen de overheidsvoorlichting in het buitenland en de internationale culturele betrekkingen, komt het de ondergetekenden juist voor op deze plaats een enkel woord over bedoelde relatie en verschil te zeggen.

De Nederlandse overheidsvoorlichting in het buitenland, waarvan de culturele voorlichting een belangrijk onderdeel is, dient het ondersteunen van het buitenlands beleid door voorlichting te geven over Nederland en Nederlandse doelstellingen, terwijl het tevens Nederland in het buitenland presenteert op een zodanige wijze dat inzicht verbreed wordt over alle aspecten van Nederlandse instellingen, cultuur en leefwijze. Deze voorlichting heeft het karakter van éénrichtingsverkeer. De internationale culturele betrekkingen daarentegen hebben door de uitwisseling het karakter van tweerichtingsverkeer. Er wordt mede bereikt, dat men van elkanders leefwijze, instellingen, enz. kennis neemt. Bij de culturele betrekkingen is de samenwerking tussen de volken primair. Zij stimuleren wederzijdse waardering en begrip. De beide partijen van deze culturele samenwerking hebben er voordeel van en in beginsel dragen beiden gelijkelijk in de kosten bij.

Hoe verschillend van uitgangspunt ook, culturele voorlichting en culturele bilaterale betrekkingen kunnen elkaar over en weer ondersteunen en aanvullen. In vele gevallen zullen hun doelstellingen samen kunnen vallen. Dit geldt ook voor hun media. De culturele rijkdom van Nederland kan dienstbaar worden gemaakt aan een optimale voorlichting en tevens aan een rijke en veelzijdige inhoud der bilaterale culturele akkoorden. Anderzijds kan de voorlichting in het algemeen dienstbaar zijn aan de doelstellingen der culturele samenwerking. Om deze redenen zullen de ondergetekenden een effectieve coördinatie van de onder hen ressorterende en met de uitvoering van deze programma's belaste diensten blijven nastreven.

IV. De middelen

Wat de middelen betreft die de Nederlandse Regering ten dienste staan bij de uitvoering van een internationaal cultureel

beleid op de hierboven aangegeven grondslagen moet een onderscheid gemaakt worden tussen de instrumenten die internationaal in de afgelopen jaren zijn ontstaan om de contacten op cultureel en intellectueel gebied te bevorderen en de middelen en organen die voor Nederland beschikbaar zijn om aan het internationaal verkeer op dit gebied deel te nemen.

De internationale instrumenten worden gevormd door bilaterale culturele verdragen en door het lidmaatschap van intergouvernementele organisaties die zich de bevordering der culturele samenwerking tussen de landen in multilateraal verband ten doel stellen. In een bijlage bij deze nota zijn deze internationale instrumenten gedetailleerd aangegeven.

De nationale middelen bestaan uit de volgende elementen:

1. het beschikbare potentieel aan intellectuele en culturele mankracht en aan materiaal;
2. de budgettaire middelen op de begrotingen van de drie ondergetekenden;
3. het ambtelijk apparaat dat de Regering bij de conceptie en uitvoering van het te voeren beleid ter beschikking staat.

1. *Het beschikbare potentieel*

Het is duidelijk, dat het relatief kleine Nederland beschikt over een slechts beperkt potentieel aan geleerden, wetenschappelijke onderzoekers, studenten, deskundigen op velerlei terrein, kunstenaars, kunstwerken en ander materieel dat ten behoeve van de presentatie in het buitenland beschikbaar kan worden gesteld. Dit potentieel zal dus zorgvuldig en doelmatig moeten worden gehanteerd. Enerzijds zal het optimaal moeten worden gebruikt, anderzijds moeten uitputting en slijtage worden voorkomen. Wat de culturele voorlichting betreft die reeds werd beschreven, diene dat ten aanzien daarvan van een geheel andere situatie kan worden gesproken; het potentieel op dit gebied kent geen andere dan financiële beperkingen en kan in belangrijke mate aanvullend of vervangend functioneren.

Het voorgaande betekent allermindst dat de ondergetekenden van oordeel zouden zijn autoritair te kunnen of willen beschikken over die Nederlanders, Nederlandse personen en instellingen, die huns inziens voor internationale culturele activiteiten in aanmerking komen: de beslissing om daaraan al of niet deel te nemen blijft uiteraard het gerespecteerd domein van betrokkenen zelf.

Overigens kan in deze nota niet dieper worden ingegaan op de vraag in welke mate personen en zaken, die ten behoeve van het te voeren beleid zouden kunnen worden ingeschakeld, in feite beschikbaar zijn; immers een uitputtende inventarisatie van het aanwezige potentieel is niet te maken; evenmin is het mogelijk op voorhand een beeld te schetsen van het potentieel dat de Regering op een bepaald ogenblik ter beschikking zou willen hebben ten behoeve van concreet uitgewerkte doeleinden, omdat de behoeften en mogelijkheden steeds wisselen. Het gaat hier echter om een aspect dat bij de voorbereiding en uitvoering van concrete activiteiten voortdurend de aandacht zal eisen. Wel menen de ondergetekenden dat het gerechtvaardigd is in het algemeen de belangstelling voor de internationale samenwerking aan te moedigen om te bereiken dat de bereidheid, aan bepaalde activiteiten medewerking te verlenen, in brede kring toeneemt.

2. *Budgettaire middelen*

Hier moet onderscheid gemaakt worden tussen de middelen die ten behoeve van de multilaterale organen en die welke ten behoeve van bilaterale activiteiten beschikbaar zijn, c.q. moeten komen.

De Nederlandse bijdrage aan de financiering van de activiteiten der multilaterale organen is geboden aan de in die orga-

nisaties bestaande verdeelsleutel voor de leden-staten, terwijl het budget van de organisaties wordt vastgesteld op grond van beraadslaging en stemming in die organisaties zelf. Bij de bilaterale activiteiten gaat het erom te bepalen welke verdragsverplichtingen er zijn en welke activiteiten, naast die verplichtingen, door Regering en parlement als essentiële elementen worden gezien van het buitenlandse culturele beleid zoals dit hierboven werd beschreven.

Bij de vaststelling van een budget voor het totaal aan bilaterale activiteiten zou bij voorkeur moeten worden uitgegaan van een bepaalde minimumgrens, getrokken op basis van een bescheiden doch doelmatige concretisering van de gekozen uitgangspunten.

3. *Het ambtelijk apparaat*

Het thans beschikbare apparaat wordt gevormd door de (Centrale) Afdelingen Internationale Betrekkingen van de Ministeries van Onderwijs en Wetenschappen en van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, alsmede de Directie Culturele Samenwerking en Voorlichting Buitenland van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, respectievelijk het voor de betreffende taken aangewezen personeel van de Buitenlandse Dienst. De coördinatie tussen de drie departementen, zowel voor de conceptie als voor de uitvoering van het beleid, is opgedragen aan de Interdepartementale Coördinatiecommissie voor Internationale Culturele Betrekkingen.

Slotbeschouwing

De uitvoering van het hierboven geschetste beleid vraagt groeiende financiële middelen. De ondergetekenden geven zich er echter rekenschap van dat, afgezien van de financiële aspecten, slechts door een geleidelijke opbouw en een weloverwogen benadering optimale resultaten kunnen worden bereikt. Bij het stellen van prioriteiten doet zich onmiddellijk de moeilijkheid voor dat deze nauw samenhangen met het standpunt dat men bij de vaststelling daarvan wil innemen. Wordt bijvoorbeeld vóór alles op de urgentie gelet dan zal de conclusie voor de hand kunnen liggen dat, gezien het risico van verloop van belangstelling voor de Nederlandse taal en cultuur in Indonesië doordat de aldaar Nederlands sprekenden in belangrijke mate tot de oudere generatie behoren, aan dat land de hoogste prioriteit moet worden gegeven. Ligt de nadruk op de nuttige wisselwerking van cultureel – waaronder speciaal wetenschappelijk – samenspel, dan zal de prioriteit voor de Westerse wereld moeten gelden; daarentegen zal het culturele verkeer met het Oostblok voorrang moeten hebben indien de nadruk op ontspanning door betere betrekkingen valt.

Ook zou een pleidooi kunnen worden gehouden, met nadruk op culturele samenwerking, voor landen waar veel Nederlandse emigranten of Nederlandstaligen verblijven. Ten slotte leert de ervaring dat zich soms onverwacht gunstige omstandigheden voordoen, die om onmiddellijke actie vragen. Daarom zou naar het inzicht van de ondergetekenden slechts de meer algemene richtlijn kunnen worden aangegeven, dat op het huidige ogenblik en onder de huidige omstandigheden de Westerse democratische wereld aandacht heeft vanwege het voordeel dat de Nederlandse gemeenschap uit de uitwisseling kan trekken, Indonesië aandacht verdient op het gebied van onderwijs in de Nederlandse taal en de verspreiding van Nederlandse boeken en tijdschriften, Oost-Europa aandacht verdient in het kader van het streven naar ontspanning, waarbij getracht zal moeten worden de aard der activiteiten voor zover mogelijk tot een minder kostbare te beperken, terwijl ten slotte niet aan de zogenaamde immigratielanden mag worden voorbijgezien.

Daarnaast moet worden opgemerkt dat aangegane culturele verplichtingen in ieder geval moeten worden nageleefd en dat nieuwe culturele verdragen slechts dan zullen mogen worden afgesloten als de behoefte daartoe in voldoende mate aanwezig blijkt te zijn.

's-Gravenhage,

De Minister van Buitenlandse Zaken,

J. LUNS.

*De Minister van Onderwijs
en Wetenschappen a.i.,*

M. KLOMPÉ.

*De Minister van Cultuur, Recreatie
en Maatschappelijk Werk,*

M. KLOMPÉ.